

9. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасиби-Фатєєвої. – Харків: ЕКУС, 2020. – 928 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-44>

ПОНЯТТЯ «СУДОВА ПРАВОТВОРЧІСТЬ» ЯК ПІДГРУНТЯ УСУНЕННЯ НЕУЗГОДЖЕНОСТЕЙ МІЖ ОКРЕМИМИ ЛАНКАМИ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Дунаєв Е. В.

*аспірант приватного вищого навчального закладу
«Європейський університет»
м. Київ, Україна*

В сучасних умовах реформування судової системи в Україні з урахуванням вимог адаптації українського законодавства до європейських стандартів, важливого значення набуває усунення неузгодженостей між окремими ланками судової системи, серед яких Верховний Суд та Конституційний Суд України. Перш за все, це стосується недоліків законодавчої визначеності їх статусу в системі суб'єктів правотворчої діяльності, процесуальних аспектів здійснення правотворчості окресленими суб'єктами, місця та особливостей дії їх актів, які наділені правотворчими аспектами. Водночас, на нашу думку, підґрунтям окресленого повинно виступати уточнення поняття «судова правотворчість», яке буде закладено в основу удосконалення всього вітчизняного механізму правотворення. Таке зауваження ґрунтується на тому, що саме досконалість теоретичного підґрунтя виступає запорукою реалізації практичних удосконалень, в тому числі і в правотворчій сфері. З урахуванням зазначеного, тематику цієї наукової роботи можна вважати актуальною.

Як показав аналіз наукової літератури, присвяченої окресленій проблематиці, значна кількість вчених розглядає у власних наукових розвідках сутність та зміст судової правотворчості, серед яких: Гончаров В. О., Завгородня А. С, Точій А. О., Загурський Р. Р., Гриневич Т. П., Тимченко Г. П, Рябченко Ю. Ю., Шевчук С. та інші. Але, все ж таки, зазначене питання на сьогодні не можна вважати остаточно вирішеним, єдиних доктринальних підходів до визначення судової правотворчості вироблено не було.

Метою даної роботи є уточнення поняття «судова правотворчість».

Так, дослідження наукових джерел показало, що існують різні погляди визначення поняття «судова правотворчість».

Так, наприклад, Гончаров В. О., Завгородня А. С, Точій А. О. визначають судову правотворчість як сукупність судових рішень, під час винесення яких відбувається навмисна зміна змісту норми права шляхом тлумачення цих норм на основі врахування суддями принципів справедливості, рівності, розумності, пропорційності [1]. Таке визначення є цілком доречним, проте в певній мірі звужує сутність судової правотворчості, зводячи її до сукупності окремих рішень.

Загурський Р. Р., Гриневич Т. П. у контексті власних досліджень розглядають правотворчість, що здійснюється вищими судовими органами влади. Так, в межах правової системи України, на думку окреслених авторів, судова правотворчість знаходить своє вираження в рішеннях КСУ, що містять правові позиції, а також у судовій практиці Верховного суду [2, с. 7].

В свою чергу, Іванюра І. С., Шевченко Д. В., Сівець А. С. визначають судову правотворчість як особливий, специфічний різновид правотворчості, яка здійснюється спеціально-уповноваженим суб'єктом (судом), спрямована на створення, зміну або скасування нормативних приписів; визнана процесуально-процедурною діяльністю; її результати закріплюються в документах, судових правотворчих актах тощо; вона пов'язана із реалізацією функцій судової влади [3]. Таке зауваження безперечно має сенс та в повній мірі враховує всі необхідні риси судової правотворчості.

З позиції процесного підходу розглядає судову правотворчість Соломонюк О., визначаючи її як процес здійснення судовою владою правотворчої функції, результатом якої виступає правоположення, що містяться в сформульованих судом рішеннях [4, с. 57].

Колектив авторів Тимченко Г. П, Рябченко Ю. Ю. визначають судову правотворчість як процесуальну необхідність, яка вимагає від суддів урегулювати цивільно-правові спори навіть тоді, коли норми права або взагалі відсутні, або їх правозастосування носить проблемний характер [5]. Такий погляд безперечно в певній мірі також звужує поняття судової правотворчості, підкреслюючи лише одну з її ключових ознак – виникнення необхідності в її здійсненні.

Водночас, Шевчук С. трактує судову правотворчість як особливий різновид правотворчості, що передбачає діяльність вищих органів судової влади з метою створення необхідних умов для здійснення правосуддя [6, с. 15]. Окреслений погляд також є в повній мірі доцільним й змістовним, проте не враховує ключових характерних рис судової правотворчості, необхідної для повноти розкриття даного поняття.

Ясинок Д. М. визначає судову правотворчість як складову правотворчого процесу, передумовою якої є правовий казус, який долається за рахунок самого правотворчого процесу, на основі уявлення судді про справедливість, наявних суспільних і моральних цінностей,

звичаїв чи традицій [7]. Таке визначення достатньо вдало поєднує ознаки системного та процесного підходів.

Отже, як видно з узагальнених визначень, існуючи погляди на трактування можна об'єднати в окремі підходи:

1) судова правотворчість як сукупність судових рішень, у яких відбувається зміна змісту норми права, що закладений законодавцем, шляхом тлумачення цих норм;

2) судова правотворчість як правотворчість вищих судових органів;

3) судова правотворчість як процесуальна необхідність, яка вимагає від суддів урегульовувати цивільно-правові спори навіть тоді, коли норми права або взагалі відсутні, або їх правозастосування носить проблемний характер;

4) судова правотворчість як процес, передумовою якої є правовий казус, який долається на основі уявлення судді про справедливість, наявних суспільних і моральних цінностей, звичаїв чи традицій.

Так, якщо розглядати судову правотворчість з позиції сукупності судових рішень, то в даному випадку, можна помітити певне викривлення сутності судової правотворчості, а саме зосередження уваги на результативній ознаці правотворчих дій. Отже, на нашу думку, сукупність судових рішень можна вважати результатом судової правочинності, а не її сутнісною характеристикою.

Підхід, згідно якому судова правотворчість розглядається як правотворчість вищих судових органів, також в певній мірі звужує сутність й зміст поняття «судова правотворчість», тому що враховує лише суб'єктний склад правотворчих дій, залишаючи поза увагою його змістовні ознаки.

Заслуговує на увагу підхід, згідно якому судова правотворчість трактується як процесуальна необхідність в умовах відсутності або проблемності норм права. Такий погляд безперечно є доцільним та містить ключові сутнісні ознаки судової правотворчості, але, все ж таки, також в певній мірі звужує сутність поняття «судова правотворчість».

Найбільш доречним, на нашу думку, вбачається визначення поняття судової правотворчості з позиції процесного підходу, тому що саме трактування судової правотворчості як процесу в повній мірі відображає зміст даного поняття та підкреслює його етапність й тривалість у часі.

З урахуванням зазначеного можна надати наступне визначення поняття «судова правотворчість»:

Судова правотворчість – це процес подолання вищими судовими органами правового казусу на основі уявлення про справедливість, наявних суспільних і моральних цінностей, звичаїв чи традицій, що має місце в умовах, коли норми права або взагалі відсутні, або їх правозастосування носить проблемний характер.

Перевагою запропонованого визначення є його системність та комплексність, врахування ключових елементів: змістовної ознаки, принципів, суб'єктів.

Крім того уточнене визначення дає змогу систематизувати першочергові напрями усунення неузгодженостей між окремими ланками судової системи: нівелювання можливих правових казусів, мінімізація ситуацій, коли норми права або взагалі відсутні, або їх правозастосування носить проблемний характер, закріплення та стандартизація процесу судової правотворчості Конституційного та Верховного судів, регламентація їх діяльності в окреслених умовах.

Наукова новизна даного дослідження полягає в уточненні визначення поняття «судова правотворчість» в контексті діяльності Верховного та Конституційного судів.

При цьому в якості напрямку подальших досліджень доречно вказати необхідність дослідження та систематизації еволюційних аспектів судової правотворчості у юридичній науці.

Література:

1. Гончаров В.О., Завгородня А.С, Точій А.О. Судова практика як джерело права в українській правовій системі. Юридичний науковий електронний журнал. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/3>
2. Загурський Р. Р., Гриневич Т. П. Судова правотворчість: сутнісна характеристика. Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17–18 вересня 2021 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 7–9.
3. Іванюра І. С., Шевченко Д. В., Сівець А. С. Судова правотворчість: природна особливість правосуддя чи його аномалія? Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2021. Серія ПРАВО. Випуск 67. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/01/58.pdf>
4. Соломонюк О. Загальнотеоретичні концепції судової правотворчості. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2016. № 23. С. 57–60.
5. Тимченко Г.П, Рябенко Ю.Ю. Судова правотворчість як основа прецедентної моделі цивільного судочинства України. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. http://lsej.org.ua/6_2022/36.pdf
6. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. К.: Реферат, 2007. 640 с.
7. Ясинок Д.М. Судова правотворчість, як спосіб подолання «виключної правової проблеми» в континентальному та загальному праві. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 75: частина 1. <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/275561/270588>